

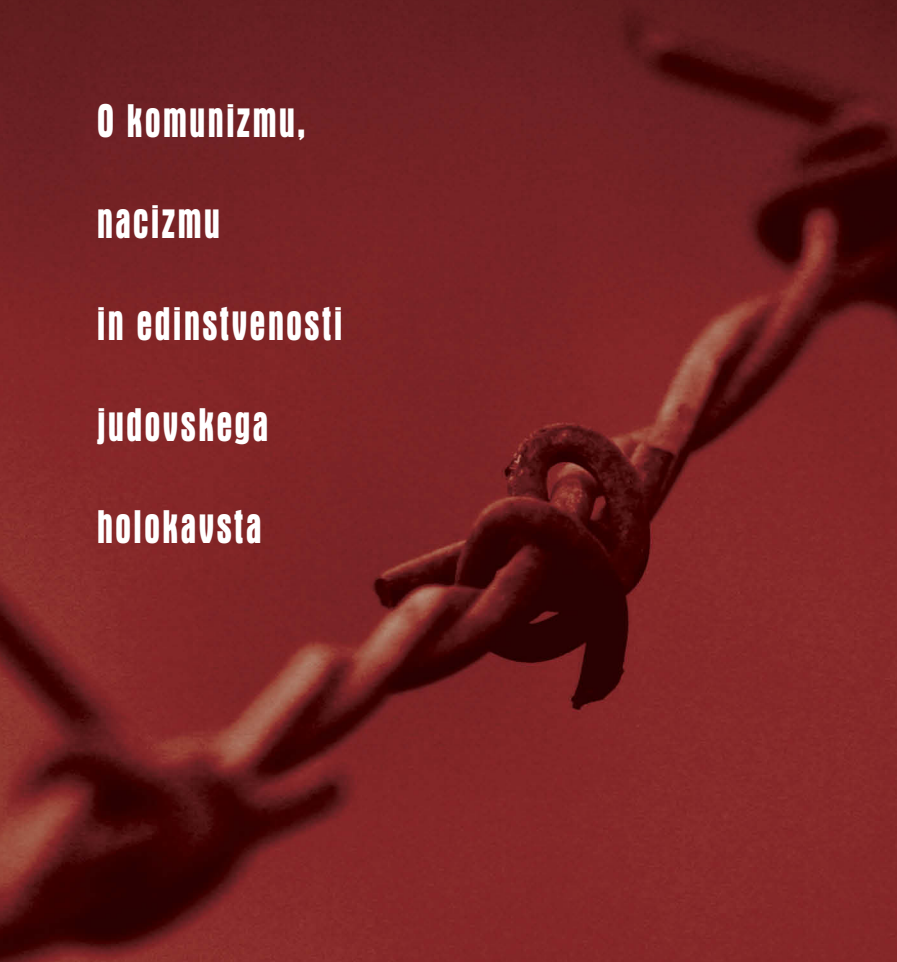
ALAIN BESANÇON

ZLO STOLETJA

**O komunizmu,
nacizmu
in edinstvenosti
judovskega
holokavsta**

Alain Besançon
ZLO STOLETJA

Alain Besançon

ZLO STOLETJA

O komunizmu, nacizmu
in edinstvenosti judovskega holokavsta

DRUŽINA 2014

ZLO STOLETJA
O komunizmu, nacizmu
in edinstvenosti judovskega holokavsta

ALAIN BESANÇON

Naslov izvirnika: LA MALHEUR DU SIÈCLE
Sur le communisme, le nazisme et l'unicité de la Shoah

Slovenski prevod: Jasmina Rihar

Predgovor k slovenski izdaji: Alain Besançon

Spremna beseda: Jurij Pavel Emeršič

© izvirnika: Librairie Arthème Fayard 1998

© za slovensko izdajo: Družina d. o. o.

Prva izdaja

Jezikovni pregled: Ana Pavlek

Grafična priprava: Pavle Rot, Družina d. o. o.

Oblikovanje naslovnice: Lucia Jerman

Izdala in založila: Družina d. o. o.

Odgovarja: Tone Rode

Tisk: tiskano v Sloveniji

Naklada: 800 izvodov

Ljubljana 2014

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(100)"19"

323.281/.282(100)"19"

341.485(100)"19"

BESANÇON, Alain, 1932-

Zlo stoletja : o komunizmu, nacizmu in edinstvenosti judovskega holokavsta / Alain Besançon ; [slovenski prevod Jasmina Rihar ; spremna beseda Jurij Pavel Emeršič]. - 1. izd. - Ljubljana : Družina, 2014

Prevod dela: La malheur du siècle

ISBN 978-961-04-0022-6

272678912

*V spomin
Annie Kriegel in Michelu Hellerju*

Predgovor k slovenski izdaji

Jeseni 1997 sem bil na vrsti za govor pod kupolo francoskega inštituta, in sicer ob slovesnem začetku sezone Petih akademij. Predlagal sem temo *Spomin in pozaba boljševizma*. Večina mojih kolegov se je prestrašila. Mislili so, da je tema nevarna. Sam nisem videl nič škandaloznega v tem, da leta 1997 spregovorim o resnici, ki je po padcu komunizma postala javna last. Resnica, ki jo je Solženicin silovito izpostavil v sedemdesetih letih. Resnica, ki smo jo, če smo pošteni, poznali že od leta 1917 in je bila na voljo tistim, ki so jo želeli slišati in preveriti. Vendar so imeli moji kolegi prav. Stalni tajnik moje akademije Pierre Mesmer, vojni heroj, nekdanji predsednik De Gaulleove vlade, me je podprl. Imel sem torej govor, ki ga bo bralec našel na koncu te knjige. Sprejeli so ga z globoko tišino. Nenadoma je sledil bučen aplavz navdušenja, ki se ni in ni končal. Čutil sem, da sem razbil tabu in na moje olajšanje so bili ljudje ob tem videti večinoma zadovoljni. Člani ustanove pa so bili vznemirjeni. Gotovo so globoko v sebi mislili, da sem govoril resnico, vendar se jim je hkrati zdelo, da ni bilo primerno, da sem to izrazil na glas. Seveda je bil komunizem obžalovanja vreden, vendar pa odprt protikomunizem, brez zadržkov, ni spodoben. Bilo je neprimerno. Bilo je nedostojno. Bilo je neustrezno in nekorektno. Bilo je šokantno. Bilo je znamenje slabe vzgoje. Tako je še danes.

Petnajst let je minilo. Ali lahko rečemo, da je kaj drugače? Gledano v celoti se je položaj poslabšal.

Amnezija komunizma in hiperamnezija nacizma sta postali moralni ukaz. *Negacionizem* – sprevrženost duha, ki pomeni zanikanje holokavsta, sistematičnega iztrebljenja pet do šest milijonov Judov, je v Franciji kaznovan po zakonu. *Negacionizem* je neumen in neprijeten že sam po sebi. Ni bilo potrebno, da se kaznuje še po zakonu, in to po zakonu, ki ga je parlamentu v sprejemanje predložil poslanec komunistične stranke. Temu zakonu so sledili drugi »spominški zakoni«, s katerimi so zaznamovali druge zgodovinske pavšale, kot je trgovanje s črnci, kolonializem in podobno. Ni pa bilo zakona, ki bi kaznoval apologijo komunizma niti zanikanje njegovih zločinov. Sodišča so izrekla številne in upravičene smrtne kazni za nacistične zločine, nisem pa slišal niti za eno smrtno kazen za komunistični zločin – ne v združeni in osvobojeni Evropi ne v nekdanji Sovjetski zvezi ne v Kambodži ...

Po *negacionizmu* se je pojavila še ena moralna obsodba, ki se nanaša na *komparacionizem*. Zaenkrat še ni kaznovan z zakonom, vendar nad njim visi težek sum. V zgodovinski zavesti obstaja točka absolutnega zla, in to je nacizem. Druge strahote so relativne. Komunizem je zlo, to so ljudje pripravljani priznati, vendar da bi ga primerjali z nacizmom, s tem absolutnim zlom na zemlji, to je intelektualna napaka in dokaz moralne sprijenosti. Na ta način sta amnezija komunizma in hiperamnezija nacizma izgubili vsako uravnoveženost.

Poglejmo priljubljene televizijske programe. Praktično vsak večer v njih zasledimo strašne prizore režima, ki je bil uničen pred šestdesetimi leti, po

drugi strani pa skoraj ne najdemo dokumentov, ki niso nič manj strašni (vendar veliko redkejši) in jih je povzročil režim, ki je trajal tako rekoč do včeraj. V igranih filmih se vedno najdejo igralci za vlogo esesovskih rabljev, ne vidim pa igralcev, ki bi snemali rablje KGB-ja in drugih komunističnih tajnih služb.

Še en primer. Ko se v Rusiji, Romuniji, Ukrajini zgodijo komunistične ali postkomunistične brutalnosti ob razganjanju demonstrantov, žrtve policijo zmerjajo s »fašisti!«. Niti pomislijo ne, da bi jim preprosto rekli »komunisti!«. To dejstvo je vredno komentarja.

Okrog leta 1935 je agent kominterne Willy Münzenberg izumil izraz antifašizem. To genialno geslo je še vedno v rabi. Pomeni, da damo v isto vrsto, pod isti pojem nacizem, Mussolinijev fašizem, Francov in Salazarjev režim ter nazadnje vsak režim, ki nasprotuje komunizmu. Če bi Münzenberg za geslo uporabil antinacizem, bi neugrešljivo primerjali Hitlerjev režim s Stalinovim. Ugotovili bi, da sta si podobna in da se temeljno, v naravi, razlikujeta od Mussolinijevega, Francovega ali Salazarjevega režima. Antifašizem nas odvrtača od razmisleka o totalitarizmu (ki označuje samo komunizem in nacizem) in avtoritarnem značaju drugih režimov, katerih napaka je, da niso demokratični, predvsem pa da so protikomunistični. Münzenbergerjev izraz je bil tako učinkovit in je tako globoko prodril v zavest, da se žaljivka »fašisti« še danes pojavi na ustnicah tistih, ki trpijo komunistično šibo.

Leta 1945 je Nemčija stopila na pot kesanja. Svoje samoočiščenje je privedla tako daleč, da je morda v

nekem smislu izgubila svojo dušo. Kljub temu je postala brezhibna demokracija, kjer so vse človekove pravice kolikor mogoče skrbno varovane. Za komunizem ni bilo kesanja. V nekaterih državah so začeli izvajati lustracijo, vendar so tako rekoč vsi policisti, vojaki, propagandisti obdržali svoje poklice ali šli mirno v pokoj. S svojo dejavnostjo in samo navzočnostjo še naprej zastrupljajo družbo in spomin.

Spomin po naravi teži k izbrisu. Gre skoraj za biološki proces. Pogosto je bilo trpljenje pod komunizmom tolikšno, da ljudje o njem ne želijo govoriti. Tisti, ki so preživeli gulage, molčijo, kajti vedo, da jih drugi ne bi razumeli. Za delovanje spomina je potreben nenehen napor. Od Nemcev so ga zahtevali. Judje so iz njega naredili versko dolžnost. Komunistične in postkomunistične oblasti pa so naredile vse, da bi zabrisale svoje sledi. Holodomor, ki ga lahko primerjamo s holokavstom, je zelo slabo dokumentiran: malo je fotografij, malo spominov, malo pričevanj. Množična pozaba.

Kljub sramoti, ki visi nad *komparacionisti*, ne moremo nehati primerjati teh dveh totalitarizmov, komunizma in nacizma, saj to od nas zahteva pamet. Nedavno je izšlo nekaj dobrih del. Knjiga Timothyja Snyderja *Bloodlands* podrobno primerja, kaj se je zgodilo med Hitlerjevim prevzemom oblasti leta 1933 in Stalinovo smrtjo leta 1956. Njegova pomanjkljivost je v tem, da ne obravnava začetnega obdobja komunizma pod Leninom, ki ni bilo nič manj krvavo kot tisto, ki je sledilo. Avtor pride do ugotovitve, da so številke, kar se tiče iztrebljenja, enakovredne. Stalin, ki je kontinuirano pobijal v času obravnavanega

obdobja in Hitler, ki je ubijal praktično samo med vojno, imata enak rezultat. Če odšteje vojaške izgube, ocenjuje 10 milijonov žrtev na vsaki strani, 20 milijonov mož, žena in otrok, ubitih povsem brezpravno.

Če vseeno od blizu pogledamo ti dve veliki iztrebljenji, ju ne moremo zamešati. Njune metode so podobne, rezultati so isti: usmrtitve, mučenje, množična grobišča itd., vendar nista enaki. Če ob njiju ne moremo mimo demoničnih sil, ki jih omenja veliko prič nacizma in komunizma, si vendarle moramo priznati, da nista enaki. Kot da bi šlo za dva demona, ki sta bila včasih zaveznika, včasih nasprotnika, vendar različna. To domnevo prepuščam bralcem v upanju, da jo bodo razvili.

Vendar – ali je v Snyderjevi knjigi omenjena Slovenija? Kdo še govori o Titovem komunizmu? Slovenija je doživela poboj vojaških ujetnikov in družbene elite. Ta mirna dežela je imela osem koncentracijskih taborišč, več kot trideset taborišč prisilnega, »poboljševalnega« in »družbeno koristnega« dela. Deželo je režim stiskal v mislih in degradiral v navadah. Slovenski narod mora sam preprečiti brisanje spomina. Če ne poznamo preteklosti, smo v nevarnosti, da jo ponovimo. Zato sem vesel in ponosen, da se je založba Družina odločila izdati mojo knjižico.

Uvod

Pričujoči esej sproža dve med seboj povezani vprašanji, na kateri ne more dovolj izčrpno odgovoriti. Prvo vprašanje zadeva zgodovinsko zavest, ki je danes po mojem mnenju resno razdeljena. Nestrinjanje se pojavi pri posebni značilnosti dvajsetega stoletja, ki izstopa zaradi množičnega pokola neverjetnih razsežnosti. Ta je bil mogoč izključno zato, ker sta oblast prevzela leninistični komunizem ter hitlerjanski nacizem. »Dvojajčna dvojčka,« kot ju imenuje Pierre Chaunu, imata veliko skupnega, čeprav sta si sovražna in imata različen zgodovinski izvor. Cilj obeh je bil doseči popolno družbo z izkoreninjenjem zla, ki je temu cilju nasprotovalo. Oba sta se razglasila za človekoljubna, ker sta želela dobro – eden vsemu človeštvu, drugi nemškemu ljudstvu – in ker je njun ideal vzbujal vdano navdušenje ter junaška dejanja. Najbolj pa sta si podobna v tem, da sta si oba dodelila pravico in celo dolžnost ubijati, kar sta izvajala s podobnimi metodami ter v do tedaj nepoznatih razsežnostih.

Kljub veliki podobnosti ju danes zgodovinski spomin ne obravnava z enakimi merili. Čeprav je nacizem pred več kot pol stoletja tako rekoč popolnoma izginil, do njega še vedno in upravičeno čutimo odpor, ki ga čas nikakor ne zmanjšuje. Zgroženost ob razmišljanju o njem se vsako leto celo pogloblja in širi. Nasprotno pa komunizem, čeprav je šele nedavno padel, uživa amnezijo in amnestijo s skoraj enoglasnim odobravanjem ne le njegovih privrženecv,

ki jih je še precej, temveč tudi njegovih najodločnejših nasprotnikov in celo žrtev. Ne prvim ne drugim se ne zdi primerno, da bi komunizem vlekli iz pozabe. A včasih se le zgodi, da kdo Drakulov grob rahlo odpre. Tako so si ob koncu leta 1997 v neki knjigi (*Črna knjiga komunizma*) drznili prešteti mrtve, ki jih lahko pripišemo komunizmu. Ocenili so, da jih je od 85 do 100 milijonov. Škandal je bil kratkotrajen in grob se je hitro zaprl, ne da bi številkam kdorkoli resno ugovarjal.

Nedavno sem se imel priložnost posvetiti kontrastu med pozabo (amnezijo) komunizma in skrajno dobrim spominjanjem (hipermnezijo) nacizma. Lotil sem se ga z dokaj ozkega vidika zgodovinskih in političnih razmer, ki bi jim lahko pripisali pozabo komunizma.¹ Tema je terjala širšo obravnavo tudi drugih vidikov, kar je predmet prvega dela tega eseja.

Drugo vprašanje se nanaša na judovski holokavst. Do katere mere ga moramo v neznanskem pokolu dvajsetega stoletja različno obravnavati? Ali ga lahko uvrstimo na skupno pokopališče med vse druge grobove? Če ne, zakaj ne?

Da vprašanje holokavsta ne preganja le zgodovinske zavesti dvajsetega stoletja na splošno, temveč tudi posebno odnos med komunizmom in nacizmom ter primerjavo med njunim spominjanjem, je lažje ugotoviti, a težje pojasniti. Sam sem to močno

¹ V predavanju na Institut de France oktobra 1997. Bralce bo besedilo našel v dodatku knjige. Sočasno je bilo objavljeno v reviji *Commentaire* (št. 80, 1997–1998) in v reviji *Commentary* (januar 1998), ki izhaja v New Yorku pod okriljem *American Jewish Committee*. V naslednjih izdajah sta obe reviji objavili odgovore bralcev.

občutil v svojem govoru, ko sem poudaril, zakaj so Judje prevzeli skrb za spomin na holokavst: zaradi moralne dolžnosti, ki se nanaša na njihovo dolgo zgodovino preganjanj, zaradi verske dolžnosti, ki je vezana na zavzeto – jobovsko – hvalo in spraševanje Boga, ki je obljubil, da bo varoval svoje ljudstvo in kaznoval krivico in zločin. Človeštvo se mora judovskemu spominu zahvaliti, da je pobožno ohranil arhive holokavsta. Uganka so ljudstva, ki so pozabila.

Pri iskanju odgovora na drugo vprašanje je težava v tem, da moramo zamenjati raven. Komunizem in nacizem lahko razumemo kot primerka iste vrste, in sicer *ideološke vrste*. Njuna privlačnost, narava in način vladanja, vrsta njenega zločina izhajajo iz miselnosti, od katere sta popolnoma odvisna in sloni na ideologiji. Slednjo razumem kot doktrino, ki ob spreobrnitvi obljublja začasno odrešitev; sklicuje se na vesoljni red, katerega razvoj je znanstveno razčlenjen; vsiljuje politično prakso, ki želi radikalno preoblikovati družbo. Komunizem in nacizem bi lahko na dolgo in široko primerjali ter opazovali njune razlike in podobnosti, ne da bi pri tem zapustili področje politično-zgodovinske analize.

Nasprotno je pri holokavstu, kjer to področje zapustimo nemudoma. Čeprav si politika, posebno v Franciji, iz holokavsta prizadeva narediti politično temo in jo uporabiti za večni boj med »desnico« in »levico«, je ta katastrofa na popolnoma drugačni ravni. Je kot hudo žgoče žarišče, ki živi svoje življenje, daleč stran od bojov na ljudskih prizoriščih. Zavesti o holokavstu nekako ne moremo čisto politično analizirati. Primerjalna, nevtralna in »znanstvena« študija

holokavsta povzroča nekakšno zadrego. Neizgovorjeno ohranja občutek, da gre za edinstven dogodek dvajsetega stoletja in vseh časov, zaradi česar terja nekaj drugega kot objektivno raziskavo, neko posebno spoštovanje, sveti molk. Nismo več v zgodovini neke ideologije, ampak v zgodovini religije – celo v religiji sami, najprej judovski in posredno krščanski.

Zato pa nič manj ne velja, da sta obe temi – primerjava zgodovinske zavesti obeh morilskih ideologij ter zavest holokavsta – povezani. Edinstvenost holokavsta je počasi vzniknila iz nejasnega spomina na nacizem in je nekako povezana z drugačno obravnavo, kakršne je bil deležen komunizem.

Tvegano je slediti dvema vrstama dogodkov, ki nista iste narave, ki se ne umeščata v isti čas in prostor, ki pa ju je zgodovina nejasno povezala. Da bi po svojih močeh osvetlil to nejasnost, bom na kratko orisal genealogijo problema. Nato bom po korakih primerjal komunizem in nacizem z vidika uničenja, ki sta ga prizadejala v fizičnem, moralnem in političnem smislu. Priznam, da sem upal, da se mi k tej temi ne bo treba več vračati, ker je tako mučna in ker sem jo že dolgo raziskoval, a so me k temu privedle posebne okoliščine. Nato bom tvegala skok v teologijo in skušal določiti, kam natančno bi lahko uvrstili edinstvenost holokavsta. S tem bom tudi zaključil, čeprav verjamem, da se o vlogi te edinstvenosti še dolgo ne bomo mogli strinjati.

Vprašanje edinstvenosti holokavsta, ki so ga po mojem prepričanju njegove žrtve zaslutile takoj, se je v splošni zavesti v vsej razsežnosti pojavilo šele več let po dogodku.

Pričevanje Prima Levija *Se questo è un uomo* (*Ali je to človek*), ki ga danes povsod priznavajo za eno najbolj ganljivih pričevanj o Auschwitzu, je bilo napisano takoj po avtorjevi vrnitvi v Italijo. Veliko pomembnih založnikov je besedilo zavrnilo. Kljub vsemu je bilo leta 1947 objavljeno v 2500 izvodih pri majhni založniški hiši, ki je kmalu bankrotirala in knjiga je utonila v pozabo. Ko jo je leta 1958 znova izdala založba Einaudi, je doživela zasluženost slavo, tako da nas njena prejšnja zamolčanost seznanja z delom te uganke.

»V težkem povojnem času,« pojasnjuje Levi, »si ljudje niso želeli podoživljati bolečih let, ki so pravkar minila.« Razlaga je resnična, vendar nedoločna in nezadostna. Res je, da so ljudje takoj po vojni do vseh taborišč čutili enako grozo in da niso jasno ločevali med delovnimi taborišči (na primer Buchenwaldom) in taborišči smrti (na primer Treblinko). Objokovali so vse žrtve in nihče ni pomislil na to, da bi jih ločeval v različne skupine. Na nürnberškem procesu se je omenjalo le »preganjanje« Judov. Ko beremo Prima Levija, vidimo, da so bili v njegovem taborišču in na njegovem oddelku (komandu) Judje v čisto zadnjem krogu pekla, vendar da so bili v drugih krogih tudi Nejudje – teh je bilo v Auschwitzu veliko – in da so prav vsem zapornikom, vključno z najbolj zločinskim *kapom*, odrekli status človeka. Prav to je metafizična osnova knjige, ki jo napoveduje že njen naslov. Kakor vsi dogodki, ki presegajo domišljijo, je šla deportacija in internacija skozi fazo pozabe ali nekakšno mešanico pozabe (amnezije) in izgube govora (afazije), ki deportiranim in med

njimi rešenim Judom ni bila prihranjena. Težko je govoriti o neizrekljivem. Čas je dopustil, da so »prilagodili« pogled na predmet, ki ga sicer zdržema ni mogoče gledati.

Da pa bi tema o posebnosti holokavsta, o njegovi edinstvenosti dosegla skupno zgodovinsko zavest, se je moralo zgoditi nekaj velikega. Nato pa je bil potreben še drug dogodek, da je v to zavest prišla primerjava med nacizmom in komunizmom.

Prvi dogodek je večja »opaznost« judovskega ljudstva. Po samostojnosti, ki so jo pridobili v 19. stoletju, so bile Judom priznane verske pravice, svoboda »judovskih obredov«, ki so bili enakovredni drugim obredom. Niso pa dobili posebnih državljskih pravic. Vendar se je judovstvo od starozaveznih časov neločljivo pojmovalo kot religija in kot ljudstvo. Drugo polovico judovske istovetnosti so morali v zahodnih demokracijah ali opustiti in celo pozabiti ali pa jo prenašati kot breme v državah, kjer pojma »etnične posebnosti« ni zbrisalo sodobno pojmovanje državljanstva. Nacizem je pojem ljudstva zamenjal s pojmom rase in »to raso« izključil iz enotnega človeštva. V povojni Evropi pojem »judovskega ljudstva« ni imel več nobene osnove. Na Zahodu so bili samo še državljani, Angleži, Francozi, Italijani itn. judovskega porekla ali veroizpovedi. Na komunistični strani je bilo judovstvo obsojeno na izbris, do takrat pa se nanj niso smeli sklicevati.

V judovski zavesti je bil še tretji element: vprašanje ozemlja. Tako se je leta 1948 judovsko ljudstvo svetu predstavilo s sodobno obliko nacionalne, pretežno laične države, ki je uživala popolno

samostojnost, izgubljeno v času asirskih in babilonskih osvajanj. Pridobilo je tudi teritorialno navzočnost, ki je bila skoraj izbrisana med judovskimi vojnami iz časa Tita in Hadrijana. Na podlagi zakona o vrnitvi je bila hebrejska država pravno ustanovljena kot domovina vseh Judov sveta.

Države pod komunistično oblastjo so izraelsko državo priznale iz političnih razlogov, ki so se lahko spreminjali. Priznanje demokratičnih držav je bilo bolj trdno, ker so imele poleg političnih tudi, lahko bi rekli, verske motive. V krščanskem svetu se je pojavil občutek krivde, ki se je le še krepil. Verska zavest o judovstvu, ki jo je skozi stoletja zastrla usmeritev razlage svetopisemskih besedil in nauka cerkvenih očetov, je vnovič privrela na dan in zaposlovala krščanski svet. To je bil tudi začetek velikega preobrata, v katerem je drugi vatikanski cerkveni zbor le stopnja v procesu, ki še ni zaključen.

Zahodni svet je torej na splošno brez težav sprejel novo podobo, ki so si jo Judje sami nadeli ob ustanovitvi Izraela. Predvsem je sprejel, da so Judje, ki so od nekdaj gojili močno domoljubje do svojih domovin v diaspori, razvili tudi domoljubje do Izraela, čeprav tu ni šlo za enako občutje ali enako vrsto zvestobe. Pravico do dvojne domovinskosti, ki je javnost do tedaj ni sprejela pri kakšni drugi manjšini, zlahka primerjamo s privilegijem, da so bili oproščeni češčenja cesarja in državne vere. Ta enako izreden in negotov privilegij so Judje pridobili v času Heroda Velikega, vendar je bil tedaj popolnoma verske narave.

Nova zavest o judovski identiteti se je utrjevala postopno in spontano. Kljub temu je treba omeniti

pomemben datum: leto 1960. Do takrat so se izraelska domoljubna čustva hranila s spomini na oborožen upor proti nacizmu. Varšavske vstaje so se mnogo raje spominjali kot genocida, ki so ga utrpeli. Eichmannov proces, za katerega odmevnost so poskrbele izraelske oblasti, je pomenil preobrat. Holokavst je postal osrednji dogodek in v nekaterih pogledih temelj in osnova legitimnosti. Postal je izhodišče pravnih, moralnih, filozofskih in teoloških razprav, v katerih so sodelovali ugledni razumniki: Hannah Arendt, Raymond Aron, Gershom Scholem in mnogi drugi.

Drugi dogodek je bilo poročilo, ki ga je leta 1956 objavil Hruščov. Z njim je primerjava komunizma in nacizma postala neizogibna. Da je boljševiški komunizem zločinski, se je vedelo že od leta 1917. Vendar zaradi razširjenosti ideje in sposobnosti dezinformiranja ter laži organov komunističnega gibanja to vedenje ni bilo preverjeno. V dobri veri ga je zanikala celo množica poštenih ljudi.

Nacistična skrivnost o uničevanju evropskih Judov je bila »preprosta« in uresničena s klasičnimi sredstvi, kot je izbira osamljenih krajev za iztrebljanje, periodične usmrtitve izvrševalcev pomorov, ki so jih izbrali izmed žrtev samih, prisega, ki je zavezovala skupine izvrševalcev, njihovo razmeroma majhno število. Skrivnost boljševikov je bila bolj zapletena. Prav tako je vsebovala preproste klasične metode, povezane z vojsko in policijo. Vendar je to jedro varovala skrajno gosta ideološka megla. Čeprav je bila »posoda skrivnosti« o uničevalnih operacijah predrta, je bila luknja zamašena s splošno

voljo do nejevernosti. Neprepustna pregrada je bila nato zgrajena na drugem mestu. V nekem trenutku – na primer v času med špansko vojno in zmago nad nacizmom – je zunaj svojih meja komunizem obstajal le v glavah nekaterih posameznikov, navadno nekdanjih komunistov, ki so ga osebno izkusili, nekdanjih razočaranih in jeznih levičarjev, ki večinoma niso znali posredovati svojega védenja in pogosto komunizma niso zares doumeli.

Do leta 1956 je nepovezani niz sicer dokumentiranih in neizpodbitnih pričevanj ostal zakopan in brez veljave v akademskih krogih, ki so bili varuhi kritičnega uma, ter med politiki, tudi takimi, ki jim je bila ideja komunizma tuja ali sovražna. Če bi pričevanjem verjeli, bi bili prisiljeni korenito spremeniti svoj pogled na svet, ker bi jih to vodilo v neverjeten svet, pokoren neki zablodeli logiki (enako se je dogajalo s pričevanji o nacizmu). Da bi se v njem znašli, bi jih stalo neizmernih naporov. Povrhu vsega se niso čutili ogrožene. Če vzamemo primer: ko je David Rousset sprožil vprašanje o sovjetskih taboriščih malo pred letom 1950, je bil to škandal. Sartre je brez težav dokazal, da je koncept taborišča v protislovju s socialističnim pojmovanjem in ga zatorej ni moglo biti. Leta 1948 je med Kravčenkovim procesom gospa Buber-Neumann izzvala proteste s svojo izjavo, da je v nemških delovnih taboriščih zaznala ostanke prava, ki jih ni bilo v sovjetskih taboriščih, kjer je bila zaprta, preden jo je Stalin izročil Hitlerju.

Hruščovo poročilo ne izraža nikakršnega kesanja za nekomunistične žrtve komunizma. Edini resnični zločin Stalinovega sistema, nad katerim je bil

Hruščov zgrožen, je bila usmrtitev velikega števila komunistov, ki so bili zvesti ideji. Čeprav nepopolno je priznanje načelo trde ideološke okope in povzročilo razpoko v zidu, ki je obkrožal skrivnost. Po mnenju generalnega sekretarja so bili zločini proti komunistom graje vredni le, kadar so ovirali izvedbo projekta in slabili komunistično oblast. Kljub vsemu so se po poročilu začela pojavljati vprašanja o komunističnih zločinih. Sistem je zaradi upravičenega suma postal predmet splošnega izpraševanja in raziskav, česar ni bilo več mogoče zadržati. Raziskave so napredovale, vendar slabo in počasi, ker se je komunistična oblast ohranila še naslednjih trideset let, se pravi skoraj še enkrat toliko, kolikor je bila takrat stara. Ves ta čas je komunizem obdržal stanje popolnega zanikanja, hkrati pa je počasi uničeval sisteme svojih taborišč. *Otočje Gulag*² je udaril kot zabijač na utrjena vrata laži. Vendar je bilo to samo besedilo. Manjkal je »*the evidence of the corpse*«, kot se reče v angleških kriminalnih romanih. Manjkala so trupla. Komunističnih taborišč nikjer na zemlji nihče ni ne videl ne izkusil, razen njihovi redki rešenci. Izjema so bila množična grobišča v Kambodži. Kljub vsemu lahko trdimo, da je bil pečat skrivnosti zlomljen v trenutku padca režima, čeprav »težnja po zanikanju«, kadar gre za komunizem ostaja neskončno močnejša od tiste, ki ščiti nacizem.

² Slovenski prevod naj bi izšel že leta 2009, a je po podatkih Cobissa še v tisku. (Op. prev.)

*

Sredi šestdesetih let sta bili obe grozoti dvajsetega stoletja, nacizem in komunizem, obtoženi. Pod enakima obtožnicama? To je predmet nadaljnje razprave.

Vprašanje sem razdelil na več plasti, kar ni brez slabosti, saj lahko zaradi tega izgubimo izpred oči celoto. Najprej bom vprašanje obravnaval z vidika uničenja. Od nacizma in komunizma nam ostaja le tisti del, ki se je uprl, na primer »disidentska« književnost. Vse drugo je polje ruševin, ki ga je treba odmetati in očistiti. Uničenje je bilo materialno: žive so spremenili v trupla. Moralno: poštene in pametne duše so postale zločinske, nore, poneumljene. Politično: družba je bila iztrgana iz svoje prvotne oblike in preoblikovana po ideološkem modelu. Nato bom zgodovinsko analizo pustil ob strani in se posvetil isti temi z vidika filozofije in teologije. Nazadnje se bom spet posvetil predavanju na Francoski akademiji in opisal delovanje spomina. Sklenil bom z vprašanjem edinstvenosti holokavsta.

ALAIN BESANÇON (*1932), politolog in trikratni doktor (iz zgodovine, literarnih in humanističnih ved), je kot profesor deloval v Parizu in ZDA. Je član Francoskega inštituta, Akademije za moralne in politične vede. Njegova bibliografija šteje več kot dvajset knjig. Pet let je bil član francoske komunistične partije, po izstopu pa se je zaradi zavestnega popravljanja zablode posvetil večdesetletnemu raziskovanju totalitarizmov, zlasti sovjetskega komunizma.

Kdo bi si drznil iskati pozitivne plati nacizma? Nihče, ker upravičeno velja za absolutno zlo. A po drugi strani, kdo ne čuti zadrege, če hoče kritično spregovoriti o komunizmu? Alain Besançon izhaja iz nenavadne, vsenavzoče izkušnje, ki jo nakazuje gornji vprašanji. Ker v dožemanju enega in drugega totalitarizma, teh »dvojajčnih dvojčkov«, ni nobenega sorazmerja, se korak za korakom posveti njuni primerjavi. Začne s fizičnim uničevanjem ljudi, nadaljuje z uničevanjem njihovega uma, moralnosti in družbenega življenja, sklene pa s teološkimi vprašanji in spominom. Bralec bo presenečen, kam se venomer nagiba tehtnica, ker avtor ob primerjavah vztraja na preprostem in poštenem načelu: uporabljati ista merila. Nujno branje – kot nalašč za razumevanje preteklega, a tudi tranzicijskega časa. Z upoštevanjem teh vsebin bo misel na prihodnost manj tesnoba.

ZALOŽBA
DRUŽINA

19,90 EUR